

OSTALE KRIVIČNOPRAVNE NAUKE

<https://doi.org/10.7251/CEST1524384L>

UDK 316.343.7:343.1-053.6

REFERAT

СОЦИЈАЛНА ИСКЉУЧЕНОСТ КАО ДЕТЕРМИНАТНА СТИГМАТИЗАЦИЈЕ МАЛОЉЕТНИХ ПРЕСТУПНИКА**др Љубинка Лазих***Удружење стручних радника социјалне дјелатности регије Добој, Република Српска,
l.ljub@yahoo.com*

Апстракт: Овај рад приказује феномен социјалног искључивања као детерминанте за стварање стигме око малољетних преступника а која врши негативан утицај на понашање и развој дјете преступника. Процеси стигматизације и социјалне искључености су међусобно повезани процеси који дјетцу са девијантним понашањем могу да гурају у чињење преступа и развој преступничког понашања. Социјална искљученост малољетних преступника може да се манифестује кроз друштвену маргинализацију, социо-економску депривацију, а то су ризици за реинтеграцију и ресоцијализацију. Циљ овог рада је теоретска експлорација малољетничког преступништва кроз аспект социјалне искључености као значајног фактора појаве стигматизације малољетних преступника. Теорије и истраживања дају објашњења настанка и посљедица етикета које се "налијепе" малољетним делинквентима, а што даље утиче на њихову слабу социјалну интеграцију и развој самопоимања. Овај рад је посебно усмјерен на схватање да је социјална искљученост важна компонента за разумијевање појаве преступничког понашања код малољетника. Закључак рада говори о негативним посљедицама етикетирања малољетника и потреби унапређења друштвене заштите дјете како би се укључили у друштво чиме би се извршио утицај на предупређење појаве и развоја преступништва код младих.

Кључне ријечи: стигматизација, социјална искљученост, етикетирање, „малољетни преступници

1. УВОД

Савремени приступ малољетничком преступништву упућује на различите појаве и тешкоће које утичу на развој ове појаве и на друштвену интеграцију и ресоцијализацију малољетних преступника. Маргинализација и социјална искљученост су појаве које имају широк утицај на развој дјете те на ресоцијализацију младих преступника што повећава ризик од појаве социјалних депривација и психичких поремећаја. Социјалне искљученост може да се посматра као предиктор појаве малољетничког преступништва, али и као ризични фактор за процес ресоцијализације. Због тога је значајно приступање малољетном преступништву кроз концепт социјалне искључености која са својим појавним облицима представља ризик за појаву

стигматзације младих те појаву и развој непожељних облика понашања какво је преступништво.

2. СОЦИЈАЛНА ИСКЉУЧЕНОСТ, СТИГМАТИЗАЦИЈА И МАЛОЉЕТНИЧКО ПРЕСТУПНИШТВО

Социјална искљученост је карактеристика или појава у друштву условљена низом разлога и која се испољава на низ начина. Дефиниције социјалне искључености полазе од принципа партиципације појединца или групе у друштвеној заједници. Због тога се у јавности среће низ дефиниција, а све оне говоре о заједничкој феноменологији социјално искључене особе или групе, а то је да је та особа ускраћена за нека права и ресурсе те због тога потиснута на крајње границе друштва, изолована, маргинализована. Прве дефиниције социјалне искључености су дали социолошки истраживачи користећи термин “друштвене изопштености (социјалне ексклузије)” за објашњавање концепта поткласе код појаве сиромаштва као посљедицу социјалне ексклузије и да би одредили назив за неке уочене нове “изворе неједнакости” (Гиденс, 2007, 328). Социјална ексклузија или друштвена изопштеност је концепт који указује на широк спектар узрока који појединце лишавају равноправног приступа могућностима и ресурсима у друштву. Јавља се у различитим облицима који се препознају кроз немогућност запошљавања, појаву сиромаштва, немогућност образовања, бескућништво или девијантно и преступничко понашање. Социјална укљученост је предуслов квалитета живота па је тако, да би људи квалитетно и задовољно живјели, неопходно да им буду задовољене основне животне потребе за храном, кров над главом, приступ образовању, здравственој заштити и да могу партиципирати као чланови заједнице у областима културе, политике и остало, јер су то начини интеграције у друштво. (Гиденс, 2007). Најједноставније речено, социјална искљученост је процес који људе и групе “ономогућава да (на довољан начин) учествују у важним аспектима живота у једном друштву (рад, здравље, образовање, култура) (Југовић, 2020). Другим ријечима, социјално искључени су маргинализовани, изоловани, а њихова инклузија у друштво и друштвене процесе отежана.

Савремени криминално-правни приступи наглашавају значај друштвене кризе и структуралне дезорганизације као чиниоце друштвене дезорганизације и појаве дискриминације у погледу неједнакости у приступу друштвеним ресурсима (образовање, запошљавање) и појави различитих тешкоћа интеграције у заједницу (социјална искљученост, изолација, изложеност насиљу, стигматизација), а што може бити узрок потенцијалне реакције у виду мултупликовања девијантног понашања и радикализација (Мердовић, Живальевић, 2020). Ризични чиниоци социјалне депривације као што су неадекватна емоционална подршка и односи у породици, занемаривање, лоши услови живота, маргинализација могу проузроковати проблеме у социјалним интеракцијама, ниско самопоштовање и ниску

самоконтролу емоција и понашања (Сочо, 2023). То имплицира да су дјеца изложена социјалним депривацијама у ризику у од маргинализације те постанка предметом стигматизације и развоју непожељних односа и понашања у друштву. Отежан приступ основним ресурсима, потребама и правима, као што су право на адекватно образовање, запошљавање и слично, отежавају функционисање појединца, породице, дјецe. Тако може доћи до појаве сиромаштва, бескућништва, девијација у понашању, дисфункционалности у међуљудским односима. То непосредно утиче и на дјецу која су погођена искљученошћу, а тиме се угрожава њихова социјализација и појављује ризик од појаве криминалних облика понашања.

У литератури се упозорава и на појаву да су маргинализовани предмет репресије и контроле од стране званичних државних институција па се указује на осам повезаних особина маргиналних група: “1) друштвену изолованост, 2) друштвену субординираност, 3) друштвену контролисаност, 4) друштвену принудност, 5) друштвену несигурност, 6) друштвену имобилност, 7) друштвену инхибираност и 8) друштвену нестабилност” (Милић, 1993,16; према Југовић, 2020, 290). Дјеца са делинквентним понашањем су у великом ризику да постану социјално искључена и маргинализована. јер управо их одликују ове особине (Југовић, Милосављевић, 2009; према Југовић, 2020). Тако су ова дјеца зависна од одлука институција, од ресурса и поступака институција, жртве неадекватних система, подложна лаком добијању етикета и искључивању их школе коју су похађали и неријетко живе у неповољном социо-економском стању које даље угрожава њихову социјалну сигурност. Ово упућује на механизме који протичу из официјелне репресије и гурају маргинализовану дјецу у сукобу са законом ка рубу друштвених процеса онемогућавајући социјалну партиципацију и саму егзистенцију. То доводи и до немогућности остваривања загарантованих људских права и дискриминације у погледу непостојања једнаког приступа тржишту рада, образовном систему и слично. Самим нестицањем адекватних знања и радних вјештина отежано је запошљавање, а тиме долази до материјалне депривације и сиромаштва. Уопштено посматрано, може се рећи да је социјална искљученост вишедимензионална, социо-економска појава која је условљена социјалним и индивидуалним ресурсима, да се јавља као друштвена дистанцираност или изолованост, одбацивање или понижававање, деградирање и да између ње и појавних облика постоји обострана узрочно-последична повезаност (Папић, 2007 - Швицарска организација за развој, ИБХИ). Тако се већ говори о социјалној искључености као процесу који функционише кружно на начин да испуњени појавни облици неријетко и узроци и обрнуто. Неки процеси који доводе до појаве искључености су негативна искуства из дјетињства, неповољни породични услови одрастања, неповољно школско окружење, коришћење психоактивних супстанци, делинквентно понашање у раном узрасту, здравствени проблеми одраслих, болест и др. (Jones & Pleace, 2010, према Медовић, Живаљевић, 2020). Кроз овакво објашњење јасно је да се

узроци социјалне искључености налазе код особе (индивидуални) и структурални (друштвени системи, нпр. образовни). Уз то јасно је и да је социјална искљученост динамични процес у којем неповољне околности узрокују појаву социјалне искључености која перзистентно производи низ нових депривирајућих околности (Медовић, Живаљевић, 2020). У прилог овом иде објашњење које даје теорија аномије да се коријен криминалитета налази у структури друштва и да неједнакост шанси младих за непредовање у социјалној стратификација “генерира притисак у смјеру друштвено девијантног понашања” (Карић, 2008). Због тога је ово друштвена појава која захтијева континуирану друштвену пажњу и предупређујуће стратегије усмјерене на повећање једнакости тих шанси.

Основна појавна карактеристика социјалне искључености је маргинализација која се манифестује као изопштавање и изоловање особа. Посљедица је дискриминације по основу припадности некој групи или по некој особини. Маргинализацију одређује неколико повезаних карактеристика. Те карактеристике маргинализације су: одвија се у контексту индивидуа-друштво као резултат те интеракције; има насљедни карактер; стигматизација и етикетирање су процеси који погађају маргинализоване; у неразвијеним замљама гдје су социјалне службе немоћне је често присутна; стереотипизација и постојање предрасуда су социјално-психолошки елементи маргинализације; дискриминација и сегрегација су такође компоненте маргинализације; субкултурни систем вриједности (Милосављевић и Југовић, 2009; према Медовић, Живаљевић, 2020). Маргинализација доводи до сегрегације и депривирања, а ставови које друштво, институције или појединци имају према маргинализованим их стављају у неповољан положаја угрожавајући остваривање права и задовољавање индивидуалених потреба како и социјалне интергације. Дискриминисана особа је, у суштини, означена етикетом како би се јасно знало да се разликује од осталих, од већине, те ју људи избјегавају и искључују.

Процес дискриминације, етикетирања и социјалне искључености људи из социјалне заједнице се у научној литератури назива стигматизацијом (Маричић, Маодуш, 2010). И док је дискриминација поступање и понашање стигматизација у својој основи има постојање става који дискриминише и маргинализује особу. Стигматизације се дефинише на темељу тога да особа посједује особине које су другачије од уобичајених, просјечних, друштвено схваћене као дискриминишуће. Та припадност особе некој групи нпр. делинквената, алкохоличара и слично, чини да јој друштво често “лијепи” стигму припадности и склоности понашању те групе без обзира на друге његове квалитете и особине. Девијантно понашање дјецe није самом појавом криминално, али због друштвеног опажања да се оно не уклапа у просјечно, очекујуће понашање појављује се став друштва да је то понашање непожељно, девијантно, високо ризично па чак преступничко. Тако дијете које је починило делинкт или преступ, без уласка у разматрање узрока и

околности јављања тог преступничког акта, добија стигму да је преступник за што се веже претпоставка понављања преступа.

Због осуђујуће друштвене реакције на понашање које одступа од уобичајених или прописаних норми малољетни преступници се налазе “на граници (не)прихваћања” (Гргурић, 2019). Интеракционисти/конструкционисти преступничко понашање виде као последицу самог преступника и оног ко га тако идентификује. Интеракционисти виде узрок у општим друштвеним вриједностима и нормама које дефинишу нормалност и девијантност те је девијантност понашање које прозводи реакцију друштвене осуде и неодобравања (Југовић, 2013). Као концепт заснован на теоријама симболичког интеракционизма и социјалног конструктивизма посебно се издаја теорија етикетирања као најсвеобухватнији концепт који објашњава појаву преступничког понашања. Теорија етикетирања објашњава стигме коју дијете са поремећајем понашања добија по принципу друштвених предрасуда и стереотипа, а малољетно преступничко понашања објашњава као понашање условљено добијеном етикетом која му онемогућава правилан психички развој и понашање. У контексту симболичког интеракционизма појединац бива морално осуђен од друштва због испољеног девијантног понашања и дијагностикује се понашање које захтијева социјалну репресију и контролу. Даље, прихватањем приписаних симбола у интеракцији са друштвено средином, неријетко, долази до унутрашњег конфликта личности девијанта што појава стигму и долази до секундарне стигматизације (Лемерт, 1951, према Опалић, 2008). Истраживања потврђују негативне утицаје стигме на развој идентитета и самопоштовање малољетника (Каплан и Јохнсон, 1991, према Лазих, 2014). Развој идентитет малољетника зависи од доживљаја себе у смислу разумијевања ко је, како је друштвено лоциран и како треба да се понаша (Брубекер и Купер, 2003). Истраживање стигматизације подупиру теорије етикетирања и показују да малољетници с изреченим васпитним мјерама и стигмом коју им даје окружење, имају ниже самопоштовање и самопимање (Мајдак, 2009). Ово показује да негативно самопоимање може малољетника, уз неповољан социјални положај, усмјерити ка девијантном понашању.

Последице процеса стигматизације се објашњавају као “зачарани круг дискриминације и социјалне искључености” (Sartorius, 2001, према Smith 2002). У централном овог објашњења стигматизације налазе се три проблема: незнање, предрасуде и дискриминација због којих се јављају: обиљежје, мањемогућност прилагођавања у друштву, мањак самопоуздања, неријешена основна животна питања (стамбено питање, запосленост) и слаба социјална подршка (Smith, 2002). Обезвређивање малољетника неријетко учвршћује преступничко понашање (Hearherton & Cleck, 2000, према Лазих, 2014). Нека истраживања повезују стигматизацију малољетних девијаната са проблемима са slabим успјехом у школи и тешкоћама приликом запошљавања (Bowditch, 1993).

Друштвена реакција на испољено преступничко понашање је истраживана и кроз однос фактора социјалне контроле као што су центри за социјални рад. Истраживања указују на постојање негативних перцепција о моралним вриједностима и понашању младих (Wong Chiu, 1998, према Лазић, 2014). Истраживања даље упозоравају на постојање предрасуда, недостатке и слабости система за провођење ресоцијализацијског третмана. Управо ставови стручних радника запослених у центрима за социјални рад у Републици Српској потврђују присуство стигматизације малољетних преступника у породици, школском окружењу, вршњацима, комшилуку, медијским средствима информисања па и од стране самих професионалава који раде на појави малољетничког преступништва (Лазић, 2014). Ово је значајно сазнање јер говори о карактеру односа друштва и друштвеног реаговања на вршење преступа од стране малољетника.

Спознаја да је стигматизирана у особи може да изазове осјећања усамљености, бијеса, туге, доживљаја непожељности, срамоте, контаминације тако да се закључује да стереотипи узрокују или појачавају стигматизацију (Лазић, 2014). Такав однос према малољетним преступницима указује и на недовољно разумијевање појаве идентификовањем узрока и околности у којима се преступ десио или дешава. Наиме, битно је познавати услове живота појаве малољетничког преступништва а наука је указала да су то често фактори појаве и развоја ове нежељене појаве. Породица, школа, вршњаци, слободно вријеме су фактори ризика и превенције (Karić, 2008; Поповић-Ћиптић, Жунић-Павловић, 2005). На овој поставци требају се градити и однос, ставови и поступци друштва уз тенденцију смањења предрасуда и социјалне искључености свих маргинализованих у друштву.

Законодавство које уређује област малољетничког преступништва је задњих деценија се увелико мијењало управо у правцу поштовања права дјете и разумијевања понашања. Неки значајни елементи савременог кривично-правног односа и односа праводудних институција су садржани у увођењу медијације као вансудског поступка и начина избегавања виктимизације дјете, у мултисистемском и мултдидисциплинарном приступу дијагностификовања проблема понашања и преступништва који обавезно захтијева социо-анамнестичку дијагностику стања и услова у којима малољетник живи, уважавање узраста и психолошке зрелости малољетника те кроз ресторативни приступ и уважавањем принципа пропорционалности, недискриминације и начела опортунитета.

3. СОЦИЈАЛНА ИНКЛУЗИЈА КАО ПРЕВЕНЦИЈА ПРЕСТУПНИШТВА

Умањење и предупређење стигматизације малољетних преступника је процес који се може постићи интервенцијама усмјереним ка елиминисању социјалне искључености у друштву и хуманизирањем ставова друштва према малољетним преступницима. Стратегија која обећава успјех у борби против

појаве стигматизације је социјална инклузија базирана на недискриминицији и обезбјеђења приступа образовању, становању, запошљавању, здравственој и социјалној заштити (Liamputtong & Rice, 2021).

Ресоцијализација малољетних преступника захтијева њихову интеграцију у друштво што подрзумијева широку социјалну подршку и промјену друштвених понашајних норми. Савремени приступ свакој друштвеној девијацији је предупредјење па је превенција појаве малољетничког преступништва најожељнији начин друштвеног поступања. Превенција захтијева комплексан приступ који обухвата утицај на социјализацијекс факторе те на друштво и друштвене процесе уопште. У друштвеном дискурсу присутно је то да су неки превентивни програми усмјерени на редуковању утицаја ризичних фактора развоја, а неки у основи имају промовисање стварања позитивних услова за развој и живот (Hawkins i sur., 1992; Kazdin, 1993; према Лебедина Манзони, 2010). Предуслов за успјешан развој особе су управо оптимални услови за развој и несумљиво је да је “успјех третмана већи ако кореспондира с потребама појединца, а читају се и кроз мањи ступањ рецидивизма” (Лебедина Манзони, 2010: 173).

Разумијевањем проблема малољетничког преступништва државни систем заштите и контроле може да планира и проводи квалитетне и ефикасне активности у социјалној заједници тако да се створи окружење које ће бити инклузивно за све, безбједно и интегришуће. Од посебног је значај инвестирати у развој и подршку дјечи која су испољила неки облик девијантног понашања а како би се предуприједило његово прерастање у теже облике поремећаја понашања попут криминалног. Активности за постизање социјалне укључености дјеце и младих са криминалним понашањем обухватају низ подручја која чине социјално окружење малољетника. Циљ тих активности је учинити социјално окржење у којем малољетник живи пријатнијим мјестом за живљење. Наиме, програми превенције чине активности које су циљаног, али и општег карактера па тако програми обухватају провођење едукативних панел-дискусија и подршке за младе у социјалном ризику, подршка младим особама унапређењем њиховим социјалних вјештина, контролом емоција и понашања те активности усмјерене на пружање подршке породицама, стварања сигурног школског окружења, обезбјеђења ресторативног карактера правосудног система те јачањем социјалних веза и проактивности у социјалним заједницама (Pollard, 2004). Сигурно, инклузивно окружење је дакле кључно за превенција појаве и развоја поремећаја понашања младих.

Интревенције предупредјења социјалне укључености полазе од познавања области у којима се јавља. За квалитетну социјалну интеграцију дјеце, а посебно дјеце са девијантним понашањем, неопходне су примјене у областима васпитања, школовања и односа цијеле друштвене заједнице. Инклузивна пракса подразумијева да су млади са преступнички понашањем дјеца која су због ситуацијоних или развојних разлога испољила непожељно понашање и да им треба помоћи у погледу породичних односа и социјалне

подршке, приступа образовању, здравственој заштити и тржишту рада. Садржаји и циљеви савремених програма превенције малољетничког преступништва базирани су на следећим вриједносним основама: “поштовање права деце; - инклузивност; - доступност и праведност образовања; - позитивни социјални и емоционални развој деце; - оснаживање деце и родитеља; - развијање осећања личног идентитета и жеље за постигнућем код ученика; - холистички, разноврсни и хуманистички приступи усмерени на дете, породицу, школи и локалну заједницу; - сензибилизација заједнице и релевантних институција за примену и одрживост програма превенције; - јачање мултидисциплинарног приступа у раду психолошко-педагошких и специјално-едукацијских служби школа” (Југовић, 2018, 258, према Југовић, 2020).

Социјална искљученост мора да буде предмет друштвених актуелности, расправа, стратегија развоја. Неспорна је чињеница да је социјална искљученост системска појава која маргинализује особе, води их ка поремећајима понашања, а реинтеграција захтијева социјално укључивање с циљем предупређења сиромаштва. То значи да су улагање у заједнице и спречавање маргинализације особа криминалног понашања превенција дискриминације и предуслов за постизање друштвене добробити (IPRT, 2012). IPRT (2012) позива на стратегију за борбу против социјалне искључености кроз превенцију и рану интервенцију и значај одбацивања досадашњег заговарања кажњавања и слања социјално искључених чланова друштва у затвор.

Уз рад на развоју заједнице потребно је да превентивни програми буду и оснажујућег карактера и усмјерени на подстицање младих људи да пронађу своје мјесто у друштву, да буду активно укључени у друштвене активности, јер управо повећање њихове социјалне укључености доприноси успјеху предупређења делинквенције, као и социјалне укључености генерално (Pascell, 2004). Због тога је значајно интегрисање појма социјалне инклузије у програме превенције појаве преступничког понашања.

4. ЗАКЉУЧАК

Поред тога што је стигматизација малољетних преступника важан проблем којим се бави стручна и научна јавност, поменути феномен потребно је сагледати и из угла феномена, проблема социјалне искључености као потенцијалног ризика за развој и појаву малољетничког преступништва, али и за њихову ресоцијализацију. Може се без сумње нагласити, поновити: “социјална инклузија је кључна за редукацију криминалног и противдруштвеног понашања младих” (Pollard, 2004). Поред свих идентификованих фактора ризика малољетничког преступништва, јасно је да је социјална искљученост која се испољава као лоше материјално стање породице или неинклузивно и осуђује друштво, снажан детерминишући фактор инциденције појаве малољетничког преступништва те фактор ризика за

ресоцијализацију као превенцију рецидива. Стигматизација и аутостигматизација угрожавају пожељну ресоцијализацију и развој дјецe са испољеним поремећајима понашања и искључују их из образовања, доприносе појави менталних поремећаја, па је јасно да је кључ у промјени схватања и односа друштва и људи према преступницима. Социјално искључивање дјелује као кажњавање и онемогућава социјалну интеграцију, похађање жељене школе, бављење спортом, учествовање у културним активностима. Јасно је да је малолетничко преступништво мултифакторски условљена појава, а не “ствар личног избора и одлука” малолетника, а да је реинтеграција малолетника најбитнији дио процеса ресоцијализације. Социјално укључивање малолетног преступника је управо хуман начин односа према њему и његовом проблему у понашању. На друштву, а поготову на систему који се бави постпеналном заштитом, тежак и одговоран задатак а то је да створи толерантну, емпатичну заједницу у којој малолетни преступник живи и у којој се проводи његова ресоцијализација, раст и развој. Веће разумијевање дјецe с преступничким понашањем, њихове личности, развојног стадијума, значаја утицаја околишних и ситуационих фактора у којима живе, увеликом би допринијело и бољој перцепцији грађана у вези с тим и допринијело процесу социјалне интеграције и инклузије. Субјективне перцепције да су малолетници који су починили преступ “вјечни” или “неизљечиви” криминалци могу мијењати код себе и у ширем друштвеном контексту они који се тим баве практично (социјални радници, педагози, судије) и они који се баве криминологијом у теријском смислу (академска јавност, научници и истраживачи). Суштински задатак свијета у 21. вијеку је управо омогућити поштовање права дјецe на раст, право на образовање и социјалну укљученост.

Литература

- Брубeјкер, Р. и Купер, Ф. 2003. (Јелена Стакић, прев.) С ону страну “идентитета”, Реч. Часопис за културу и друштвена питања, Београд. 69/15, 405-451.
- Bowditch, C., 1993. Getting rid of troublemakers: High school disciplinary procedures and the production of dropouts. *Social Problems*, 40(4), 493–509. Dostupno na: <https://doi.org/10.1525/sp.1993.40.4.03x0094p> (09.03.2024)
- Гиденс, Е. 2007. Социологија, Београд: Економски факултет
- Гргурић, Ж. 2019. На граници (не)прихваћања: приказ теорија девијантности и разних облика дев. понашања. Завршни рад. Факултет хрватских студија, Свеучилиште у Загребу Доступно на: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:111:855217> (08.02.2024)
- Irish Penal Reform Trust, 1994-. The Vicious Circle of Social Exclusion and Crime-Ireland's Disproportionate Punishment of the Poor, Digital Repository of Ireland. Cornell University Library, March 9, 2020. <https://doi.org/10.7486/DRI.vq28c931c>.

- Југовић, А. 2020. Друштвено осетљиве групе, перспективе и политике, Београд: ИП Партненон, Завод за уџбенике
- Југовић, А. 2013. Теорија друштвене девијантности, Београд: Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију Универзитета у Београду, ИП Партненон
- Карић, Н. 2008. Социјални рад и малољетничка делинквенција у заједници, Тузла: ОФФ-СЕТ
- Kaplan, H.V. & Johnson, R.J. (1991): Negative Social Sanctions and Juvenile Delinquency: Effects of Labelling in a Model of Deviant Behavior. *Social Science Quarterly*, 72 (1) 98-123.
- Лебедина Манзони, М. 2006. Психолошке основе поремећаја у понашању, Загреб: Наклада Слап
- Liamputtong, P., Rice, Z.S. ,2021. Stigma, Discrimination, and Social Exclusion. In: Liamputtong, P. (eds) *Handbook of Social Inclusion*. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-48277-0_6-2
- Лазић, Љ. 2014. Повезаност стигматизације и ресоцијализације малољетних преступника. Магистарски рад (необјављен), Едукацијско-рехабилитацијски факултет, Универзитет у Тузли
- Мајдак, М.2009. Стигматизираност и слика о себи малољетних делинквената. Докторска дисертација. Правни факултет, Свеучилиште у Загребу Доступно на: www.hrca.hr/hr (06.03.2024.)
- Мердовић, Б. Живаљевић, Д. 2020. Друштвени контекст радикализације. *Култура полиса*, год. XVII (2020), бр. 42., стр. 441-462.
- Маричић, И. и Маодуш, Ј. 2010. Субјективни доживљај стигме код особа са менталним поремећајем. *Медицински подмладак*, вол. 60., бр. 1-2, стр. 81-86.
- Опалић, П. 2008. Психијатријска социологија. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства
- Pollard, Sir Ch., 2004. Social inclusion - the key to cutting youth crime and antisocial behavior. , pp : 75-84. *Communities, social exclusion and crime*, In Grieve J. CBE QPM and Howard R. (eds), London: The Smith Institute Доступно на: <https://www.smith-institute.org.uk/book/communities-social-exclusion-and-crime/> (203.2024)
- Поповић-Ћитић, Б. и Жинић-Павловић, В., 2005. *Превенција преступништва деце и омладине*, Београд: Педагошко друштво Србије
- Pascell, C. 2004. Causes and effects of delinquent behaviour and social exclusion. paper presented at *Reconstructing Civil Society in Post-conflict Regions*, NATO-МММ conference, Smolenice Castle, Slovak Republic, 3-6 March Доступно на: <https://sticerd.lse.ac.uk/textonly/LSEhousing/pdf/carolinePaper2.pdf> (03.02.2024)
- Папић, Ж. 2007. Цивилно друштво и социјално укључивање - ка развоју са људским ликом. Цивилно друштво у јачању социјалне искључености.

- Швицарска агенција за развој и сарадњу, Босна и Херцеговина, Независни биро за хуманитарна питања (ИБХИ БиХ)
Сочо, Б. Социјално окружење и развој дјетета: ризици социјалне депривације. Дипломски рад. Сплит: Филозофски факултет, Свеучилиште у Слиту
Доступно на: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:839228> (07.02.2024)
Smith, M., 2002. Stigma. *Advances in Psychiatric Treatment* 8 (5) pp: 317-323, Glasgow: University of Glasgow DOI: 10.1192atp8 5 317

SOCIAL EXCLUSION AS A DETERMINANT OF STIGMATIZATION OF JUVENILE OFFENDERS

PhD Ljubinka Lazić

Regional Association of Professional Workers in Social Welfare Doboј, Republic of Srpska, Bosna and Herzegovina, l.ljub@yahoo.com

Summary: *This paper presents the phenomenon of social exclusion as a determinant for the creation of stigma around juvenile offenders, which has a negative impact on the behavior and development of child offenders. Processes of stigmatization and social exclusion are interrelated processes that can push children with deviant behavior to commit crimes and develop criminal behavior. Social exclusion of juvenile offenders can be manifested through social marginalization, socio-economic deprivation, and these are risks for reintegration and resocialization. The goal of this paper is the theoretical exploration of juvenile delinquency through the aspect of social exclusion as a significant factor in the stigmatization of juvenile offenders. Theories and research provide explanations of the origin and consequences of the labels that are "sticked" to juvenile delinquents, which further affects their weak social integration and development of self-concept. This paper is particularly focused on the understanding that social exclusion is an important component for understanding the occurrence of criminal behavior among minors. The conclusion of the paper talks about the negative consequences of labeling minors and the need to improve the social protection of children in order for them to be included in society, which would have an impact on preventing the occurrence and development of delinquency among young people.*

Key words: *stigmatization, social exclusion, labeling, juvenile offenders*